

Alienacja rodzicielska jako forma emocjonalnej przemocy wobec dziecka

obecny stan wiedzy i kierunki przyszłych badań

Dr Edward Kruk Uniwersytet British Columbia

ABSTAKT W artykule przeanalizowano aktualny stan badań nad alienacją rodzicielską, który ujawnia, że **alienacja jest znacznie bardziej rozpowszechnionym zjawiskiem i powoduje większe szkody dla dzieci i rodziców, niż pierwotnie sądzono**. Można argumentować, iż w skrajnych przypadkach alienacja rodzicielska stanowi poważną formę emocjonalnego znęcania się nad dzieckiem. Dokładna analiza kluczowych elementów alienacji rodzicielskiej w literaturze badawczej identyfikuje w sposób spójny dwa podstawowe elementy tej formy przemocy: alienację rodzicielską jako *istotną formę krzywdzenia dzieci, którą można przypisać intencjonalnym działaniom człowieka*. Jako forma indywidualnej przemocy wobec dziecka, alienacja rodzicielska wymaga odpowiedniej reakcji mającej na celu ochronę dziecka. Jako forma zbiorowej przemocy, **alienacja rodzicielska uzasadnia fundamentalną reformę systemu prawa rodzinnego w kierunku ustanowienia pieczy równoważnej jako podstawy prawa rodzinnego**. Wyłania się powoli naukowy konsensus co do powszechności, skutków i rozpoznania alienacji rodzicielskiej jako formy przemocy wobec dzieci. W odpowiedzi autorzy omawiają potrzebę badań nad skutecznością interwencji w sytuacjach alienacji rodzicielskiej, w szczególności w najbardziej skrajnych przypadkach. W artykule tym stwierdza się potrzebę ilościowych i jakościowych badań skoncentrowanych na czterech filarach interwencji na poziomie mikro i makro, z konkretnymi zaleceniami dotyczącymi dalszych badań nad reakcjami systemów ochrony dzieci, programami pojednawczymi i innymi metodami terapeutycznymi.

Słowa kluczowe: alienacja rodzicielska, znęcanie się nad dziećmi, interwencja rodzinna

Wprowadzenie

Alienacja rodzicielska, najczęściej występująca w kontekście sporów o opiekę nad dzieckiem w trakcie i po rozstaniu rodziców polega na „programowaniu” dziecka przez jednego z rodziców w celu oczernienia drugiego alienowanego rodzica z intencją zaszkodzenia lub zniszczenia relacji pomiędzy nim a dzieckiem, gdzie rodzic alienowany jest demonizowany i przedstawiany jako niegodny miłości i uwagi dziecka (Harman, Kruk i Hines, In Press). Takie oczernianie skutkuje emocjonalnym odrzuceniem przez dziecko rodzica alienowanego, a tym samym utratą przez dziecko kompetentnego i kochającego rodzica. Alienacja rodzicielska przejawia się w niechęci lub odmowie dziecka do nawiązania relacji z rodzicem z nielogicznych, nieprawdziwych lub przesadzonych powodów. Alienacja rodzicielska różni się od zjawiska wyobcowania się rodziców od dzieci przez ich własne działania niszczące ich relację z dziećmi.

Rodzicielskie zachowania alienujące mają charakter kontinuum, od łagodnych, subtelnych form polegających np. na złośliwym mówieniu na temat drugiego rodzica po poważniejsze formy agresji i kontroli, które skutkują całkowitym odrzuceniem i odmową przez dziecko kontaktu z alienowanym rodzicem. Takie zachowania obejmują zakres od pojedynczych zdarzeń po wzorce ciągłego znęcania się nad alienowanym rodzicem. Nie ma różnic między płciami w kwestii tego, kto jest sprawcą, a kto ofiarą alienacji rodzicielskiej. Status głównego opiekuna jest jednak znaczącym wskaźnikiem tego, kto może potencjalnie alienować dziecko od drugiego rodzica (Baker i Eichler, 2016; Harman, Kruk i Hines, In Press).

Zagadnienie alienacji rodzicielskiej rodzi szereg kontrowersji, zwłaszcza jeśli chodzi o pytanie, czy alienacja rodzicielska jest formą znęcania się nad dziećmi i rodzajem przemocy w rodzinie. Problemy związane z rozróżnianiem pomiędzy znęcaniem się, wyobcowaniem i alienacją oraz z reformami prawnymi i interwencjami terapeutycznymi koniecznymi w celu rozwiązania problemu alienacji rodzicielskiej stanowią poważne wyzwanie dla badaczy, praktyków i decydentów politycznych (Drozd i Oleson, 2004).

Istnieją również bardzo różne poglądy na obecny stan badań nad zjawiskiem alienacji. Według Emery (2014) do tej pory nie opublikowano wyników żadnych wysokiej jakości badań dotyczących alienacji rodzicielskiej. Koncepcja głosząca, że dyskredytacja jednego rodzica przez

drugiego równa się alienacji, to jak pisze ta autorka hipoteza, wymagająca sprawdzenia, a nie ustalony fakt. Podobnie, w swoim rozdziale poświęconym empirycznym badaniom nad alienacją Saini i in. (2016) utrzymują, że istnienie zjawiska alienacji rodzicielskiej pozostaje hipotezą wymagającą dalszych testów empirycznych, mimo że przegląd literatury naukowej przez nich dokonany obejmuje jedynie fragment istniejących badań, łącznie 45 artykułów i 13 rozpraw doktorskich. Z kolei badacze alienacji rodzicielskiej wskazują na ponad tysiąc istniejących badań nad tym zjawiskiem (Vanderbilt University Medical Center, 2017). Mimo, że w większości badań użyte zostały metody jakościowe i mieszane, niektórzy autorzy stoją na stanowisku, że głębiej doświadczenia alienacji rodzicielskiej uchwycić można jedynie za pomocą metody jakościowej (Balmer, Matthewson i Haines, 2018; Kruk, 2010).

Analiza badań nad alienacją rodzicielską z ostatniej dekady ujawnia, że alienacja rodzicielska jest częstsza i w większym stopniu szkodliwa dla dzieci i rodziców, niż pierwotnie sądzono. Pomimo głosów tych, którzy wątpią w samą koncepcję, wyłania się obecnie pewien konsensus naukowy w sprawie definicji i stopnia rozpowszechnienia alienacji rodzicielskiej oraz jej wpływu na rodziców i dzieci. Na przykład, alienacja rodzicielska jest uznawana za przejaw trzech zaburzeń zidentyfikowanych w DSM-V (Amerykańskie Towarzystwo Psychiatryczne, 2013): „Problem w relacjach rodzic-dziecko”, „Dziecko dotknięte zaburzeniami w relacjach rodzicielskich” i „Przemoc psychiczna wobec dziecka”. Alienacja rodzicielska jest związana z dwoma zespołami objawów zidentyfikowanymi w DSM: „upośledzone funkcjonowanie w sferze behawioralnej poznawczej lub afektywnej” oraz „negatywne atrybucje intencji drugiej osoby, wrogość, potrzeba szukania „kozła ofiarnego” w każdej sytuacji oraz nieuzasadnione poczucie wyobcowania u dziecka”. Obecny projekt *Międzynarodowej Klasyfikacji Chorób* Światowej Organizacji Zdrowia zawiera również szczegółową definicję alienacji rodzicielskiej (Bernet, Wamboldt i Narrow, 2016).

Co więcej, dowody naukowe dotyczące wielu aspektów alienacji rodzicielskiej są znacznie bardziej solidne niż się często zakłada. Najnowsze badania ilościowe wzbudzają poważne powody do obaw. Harman (2017) odkryła, że aż 13,4% rodziców w USA zgłosiło, że w pewnym momencie swojego życia padli ofiarą alienacji rodzicielskiej. Obszerne badania przeprowadzone przez Baker i współpracowników (Baker i Eichler, 2016; Bernet i Baker, 2013), które skupiały się na perspektywie młodych dorosłych, dzieci będących ofiarami alienacji i

alienowanych rodziców, szczegółowo opisują strategię alienowania rodziców oraz długofalowe konsekwencje alienacji rodzicielskiej. W literaturze klinicznej i badawczej istnieje również zgodność w odniesieniu do podstawowych elementów alienacji (Clemente i Padilla-Racero, 2015). Powoli, ale nieuchronnie, niezrozumienie zjawiska alienacji rodzicielskiej i zaprzeczanie jego istnieniu zostaje wyeliminowane. Badanie przeprowadzone na konferencji Stowarzyszenia Sądów Rodzinnych i Polubownych w 2014 roku wykazało, że 98% badanych zgadza się z twierdzeniem o istnieniu podstawowego mechanizmu alienacji rodzicielskiej: dzieci mogą ulegać manipulacji przez jednego z rodziców w celu odrzucenia przez nie drugiego rodzica, który nie zasługuje na odrzucenie (Warshak, 2015b).

Jednocześnie jednak jest widoczne, że utrzymują się istotne luki badawcze w zakresie zagadnienia alienacji rodzicielskiej (Saini i in., 2016). Szczególnie pilna jest potrzeba badań nad skutecznością różnych podejść do interwencji w sytuacjach alienacji rodzicielskiej na poziomie makro i mikro (Kruk, 2013; Kruk, 2016). Dlatego w pierwszej części artykułu przedstawiono wyniki badań nad wpływem alienacji rodzicielskiej na ojców i matki, a także ich percepcję skutków alienacji dla dzieci, czyli przedstawia się problem z perspektywy tych, na których alienacja rodzicielska najbardziej negatywnie wpływa.

Obejmuje to przegląd ostatnich badań dotyczących doświadczeń rodziców dotkniętych poważną alienacją w sytuacjach w których rodzice i dzieci nie mieli ze sobą kontaktu przez dłuższy czas. Dowodzi się, że w tak skrajnych przypadkach wyobcowanie rodziców jest rzeczywiście poważną formą emocjonalnego znęcania się nad dzieckiem. Druga część artykułu skupia się na potrzebie badań nad użytecznością i skutecznością istniejących i pojawiających się podejść do interwencji na polu alienacji rodzicielskiej.

Obecny stan wiedzy: wyłaniający się konsensus naukowy w sprawie alienacji rodzicielskiej jako formy emocjonalnej przemocy wobec dzieci.

Obecny stan wiedzy odzwierciedla wyłaniający się konsensus naukowy w sprawie definicji, stopnia rozpowszechnienia i skutków alienacji rodzicielskiej. Saini i in. (2016) potwierdzają, że istnieje w nauce podstawowa zgoda co do tego, że alienacja rodzicielska odnosi się zazwyczaj do doświadczenia dziecka manipulowanego przez jednego z rodziców w celu

odrzućenia przez nie i zniechęcenia drugiego rodzica, a także do zachowań rodzicielskich, które szkodzą relacji dziecka z drugim rodzicem. Alienację rodzicielską określa się jako formę „programowania” dziecka: nieuzasadnioną kampanię oczerniania drugiego rodzica, skutkującą odrzuceniem tego rodzica przez dziecko (Bernet i Baker, 2013). W sytuacjach alienacji rodzicielskiej poglądy dziecka na temat rodzica będącego ofiarą alienacji są prawie wyłącznie negatywne, do tego stopnia, że rodzic ów jest demonizowany, postrzegany jako zły lub, w skrajnych przypadkach, całkowicie zapominany. Dla dziecka alienacja rodzicielska jest stanem mentalnym opartym na fałszywym przekonaniu, że wyalienowany rodzic jest niegodny bycia rodzicem (ibidem).

Cytując wcześniejszą pracę Drozda i Olesona (2004), Saini et al. (2016) stwierdzają, że nie ma wiarygodnych instrumentów pozwalających na odróżnienie alienacji rodzicielskiej od uzasadnionego wyobcowania, tj. przypadków, w których dziecko padło ofiarą krzywdzenia lub przemocy w rodzinie, w wyniku czego dziecko boi się rodzica i odrzuca go. Twierdzą oni, że prowadzi to do poważnego błędu w większości badań nad alienacją rodzicielską. Jednak istnieje wiele badań nad przemocą wobec dzieci, które pokazują, że nawet najbardziej maltretowane fizycznie dzieci rzadko odrzucają agresywnego rodzica z gwałtownością, jaką wykazują wyalienowane dzieci (Clawar i Rivlin, 2013). Gottlieb (2012, s. 52) dokonuje następującego podsumowania tej kwestii z perspektywy klinicznych doświadczeń na polu ochrony dzieci:

„Pomimo zniechęcania się i zaniechania, jakich doznało trzy tysiące dzieci z rodzin zastępczych, które były pod moją opieką, niezwykle rzadko zdarzało się, aby te dzieci odmawiały kontaktu z rodzicem - nawet z rodzicem, który jawnie zniechęcał się nad nimi. Maltretowane dzieci mają raczej tendencję do trzymania się agresywnego rodzica. Co więcej, w rzadkich przypadkach, w których zdarzało się tak, że dzieci odrzucały takiego rodzica, zawsze istniały dowody na indoktrynację lub programowanie (zazwyczaj dokonywane przez rodziców zastępczych, którzy mieli ukryty cel adopcji dziecka). Odrzucenie przez dziecko rodzica - nawet rodzica stosującego przemoc - jest bowiem sprzeczne z instynktem. Gdy specjalista zauważy, że dziecko zdecydowanie odrzuca rodzica w przypadku braku zweryfikowanego zniechęcania się, zaniechania lub zupełnego braku kompetencji rodzicielskich, które to okoliczności nie powinny być nigdy stwierdzane jedynie na podstawie zeznań dziecka, pierwsza myśl powinna być taka, że w tym przypadku drugi rodzic jest alienatorem. Co więcej, nigdy nie należy zakładać, że skoro dziecko odrzuciło rodzica,

rodzic musiał coś zrobić, aby dać ku temu powód. Obserwując tysiące autentycznie maltretowanych dzieci w okresie dwudziestu czterech lat, doszedłem do wniosku, że wrodzone pragnienie dziecka do utrzymywania relacji z rodzicami jest jednym z najpotężniejszych ludzkich instynktów, od którego silniejszy jest jedynie instynkt przetrwania i instynkt ochrony własnego potomstwa; u normalnych dzieci, przy braku alienującego wpływu, instynkt ten rzadko jest tłumiony, z powodu wykazywania przez rodzica stosunkowo niewielkich wad, braków lub osobliwości charakteru.”

Identyfikacja dzieci ze znęcającym się rodzicem i jego ochrona przez dziecko jest ewidentna w sytuacjach alienacji rodzicielskiej. Dziecko będzie raczej sprzymierzać się z rodzicem alienującym / znęcającym się, a nie go odrzucać (Lorandos, Bernet i Sauber, 2013).”

Aktualny stan badań na temat alienacji rodzicielskiej wskazuje, że alienacja może być poważną formą emocjonalnego znęcania się nad dzieckiem, związaną zarówno z przemocą fizyczną, jak i z zaniedbywaniem dziecka. Z definicji, dwa podstawowe elementy alienacji rodzicielskiej (w przypadku dziecka, poważna kondycja psychiczna wynikająca ze stosowania szeregu strategii alienacji rodzicielskiej) odpowiadają dwóm zasadniczym komponentom definicji zjawiska przemocy wobec dziecka. Po pierwsze, alienacja rodzicielska stanowi istotną formę krzywdy wyrządzanej dziecku i poważne zagrożenie dla jego dobra. Po drugie, źródłem tych form przemocy jest działanie człowieka; są one wynikiem intencjonalnego działania. Może wchodzić tu w grę działanie pojedynczego rodzica lub opiekuna lub może być to forma działania zbiorowego. Mogą, wszakże istnieć różne społeczne, prawne, polityczne oraz ekonomiczne czynniki, które zagrażają dobru dzieci. W wyniku indywidualnego działania rodzica alienacja rodzicielska jest formą indywidualnego krzywdzenia dziecka. Natomiast w sytuacji, gdy systemy prawne rutynowo usuwają jednego rodzica z codziennego życia dziecka, alienację rodzicielską można również uznać za formę zbiorowego znęcania się (Giancarlo i Rottman, 2015).

Dwa podstawowe elementy alienacji rodzicielskiej jako formy przemocy wobec dzieci (Cooper, 1993; Finkelhor i Corbin, 1988)

- Alienacja rodzicielska obejmuje zestaw agresywnych strategii stosowanych przez rodzica alienującego, które mają sprzyjać odrzuceniu przez dziecko drugiego rodzica, przy czym dzieci są manipulowane przez jednego z rodziców w celu odrzucenia drugiego.
- Alienacja rodzicielska jest nieuzasadnioną kampanią oczerniania drugiego rodzica w oczach dziecka, wskutek której opinie dzieci na temat rodzica będącego celem tej kampanii są prawie wyłącznie negatywne, do tego stopnia, że rodzic jest wręcz demonizowany. Dla dziecka alienacja rodzicielska jest poważnym zaburzeniem psychicznym, wynikającym z fałszywego przekonania, że wyalienowany rodzic jest rodzicem niebezpiecznym i niegodnym ich miłości.

Strategie przemocowe.

Pierwsza definicyjna cecha alienacji rodzicielskiej jako formy emocjonalnego znęcania się nad dzieckiem koncentruje się na zachowaniu alienatora. Obejmuje to wdrażanie zestawu agresywnych strategii ze strony alienującego rodzica sprzyjających odrzuceniu przez dziecko drugiego rodzica. Dzieci są manipulowane do odrzucenia drugiego rodzica w celu podważenia i zakłócenia relacji dziecka z tym rodzicem. Takie strategie obejmują (a) obmawianie, (b) ograniczanie kontaktu, wymazywanie drugiego rodzica z życia i umysłu dziecka, (c) zmuszanie dziecka do odrzucenia drugiego rodzica, (d) stwarzanie wrażenia, że drugi rodzic jest dla dziecka niebezpieczny, (e) zmuszanie dziecka do wyboru między rodzicami poprzez groźenie wycofaniem uczuciowym, oraz (f) ograniczanie kontaktu z rodziną rodzica będącego ofiarą alienacji (Baker i Darnell, 2006; Viljoen i van Rensberg, 2014). Niedawne badanie 126 wybranych rodziców przeprowadzone przez Poustiego, Matthewsona i Balmera (2018) zidentyfikowało taktyki (a) manipulacji emocjonalnej, (b) zachęcania do buntu lub sojuszu, (c) zakłócania czasu spędzanego

przez drugiego rodzica z dzieckiem, (e) zatajania informacji, (f) zniesławienia alienowanego rodzica oraz (g) kasowania jego osoby ze świadomości dziecka. Takie działania prowadzą do emocjonalnego odrzucenia przez dziecko rodzica alienowanego i w efekcie do utraty przez nie kompetentnego i kochającego rodzica. Taktyki alienacji rodzicielskiej są równoznaczne ze skrajnym psychologicznym znęcaniem się nad bardzo małymi, ale także i starszymi dziećmi. Obejmują one odrzucanie, terroryzowanie, izolowanie, psucie moralne lub wykorzystywanie oraz odmawianie reakcji emocjonalnej (Baker i Darnell, 2006).

Siedemnaście strategii alienacji rodzicielskiej (Baker i Darnell, 2006)

1. Oczernianie: rodzic alienowany jest przedstawiany jako niekochający, niebezpieczny i niedostępny. Jego wady są wyolbrzymione lub zupełnie wymyślone. Takie oświadczenia dotyczące drugiego rodzica wypowiedane są często i z dużą intensywnością przez rodzica alienującego wobec dziecka i stwarzają one wrażenie szczerych.
2. Ograniczanie kontaktu: rodzic alienowany ma niewiele okazji, aby przeciwstawić się złośliwemu przekazowi kreowanemu przez rodzica alienującego.
3. Zakłócanie komunikacji: telefony nie są odbierane, wiadomości e-mail są blokowane, a wiadomości nie są przesyłane dalej.
4. Zakłócanie komunikacji symbolicznej: myślenie o drugim rodzicu, rozmawianie o nim i patrzenie na jego zdjęcia jest zabronione. Alienujący rodzic tworzy środowisko, w którym dziecko nie może swobodnie angażować się w te czynności. Umysł i serce dziecka są do tego stopnia zaabsorbowane alienującym rodzicem i nie ma już miejsca na myśli i uczucia dziecka dotyczące rodzica alienowanego.
5. Wycofywanie uczuć: tym, co najbardziej denerwuje alienującego rodzica, jest miłość i przywiązanie dziecka do rodzica alienowanego. Dlatego dziecko musi porzucić miłość do drugiego rodzica. Żyje ono w ciągłym strachu przed utratą miłości i aprobaty alienującego rodzica.

6. Opowiadanie dziecku, że drugi rodzic jest niebezpieczny: opowiadanie historii o sposobach, na jakie rodzic alienujący próbował skrzywdzić dziecko.
7. Zmuszanie dziecka do wyboru: alienujący rodzic zmusza dziecko do oddalenia się od rodzica alienowanego, planując konkurencyjne aktywności w czasie które dziecko miało spędzić z drugim rodzicem, obiecując dziecku w nagrodę wartościowe przedmioty i przyjemności.
8. Mówienie dziecku, że rodzic alienowany go nie kocha: Rodzic alienujący wzmacnia w dziecku przekonanie, że jest odrzucał przez rodzica alienowanego i zniekształca każdą sytuację, aby wyglądała tak, jakby rzeczywiście tak było.
9. Zwieranie się dziecku: rodzic alienujący angażuje dziecko w dyskusje na temat kwestii prawnych i dzieli się z nim osobistymi i prywatnymi informacjami na temat drugiego rodzica. Rodzic alienujący będzie przedstawiać siebie jako ofiarę rodzica alienowanego, wywołując u dziecka litość i chęć opieki nad tym rodzicem, który go alienuje, a także złość i urazę wobec rodzica alienowanego. Zwierzenia są te są czynione w taki sposób, aby schlebiać dziecku i odwoływać się do jego chęci pozyskania zaufania rodzica i zaangażowania w sprawy dorosłych.
10. Zmuszanie dziecka do odrzucenia rodzica alienowanego: Alienacja rodzicielska powoduje sytuacje, w których dziecko aktywnie odrzuca rodzica, na przykład dzwoni do alienowanego rodzica w celu odwołania nadchodzącego terminu spotkania lub żąda, aby rodzic ten nie uczestniczył w ważnych wydarzeniach szkolnych lub sportowych. Co więcej, gdy dziecko już raz w ten sposób skrzywdzi rodzica, alienacja niestety utrwała się, ponieważ dziecko usprawiedliwia swoje zachowanie dewaluuując rodzica alienowanego.
11. Prośzenie dziecka o szpiegowanie alienowanego rodzica: Kiedy dzieci zdradzają rodzica, szpiegując go, czują się winne i nie czują, się już dobrze będąc w jego pobliżu, co pogłębia alienację.

12. Proszenie dziecka, aby zachowywało tajemnice przed drugim rodzicem: rodzic alienujący prosi lub sugeruje, że niektóre informacje powinny być ukryte przed rodzicem alienowanym w celu ochrony interesów dziecka. Podobnie jak szpiegowanie, dochowanie tajemnic tworzy dystans psychiczny między rodzicem alienowanym a dzieckiem.

13. Mówienie o drugim rodzicu po imieniu: Zamiast mówić „mamusia / tatuś” lub „twoja mama / tatuś”, alienujący rodzic używa imienia rodzica alienowanego, rozmawiając o tym rodzicu z dzieckiem. Może to spowodować, że także dziecko będzie mówić do drugiego rodzica po imieniu. Przesłanie dla dziecka jest takie, że rodzic alienowany nie jest już kimś, kogo alienujący rodzic szanuje jako autorytet dla dziecka i nie jest już kimś, kto ma z nim specjalną więź. Mówiąc o rodzicu alienowanym po imieniu, alienujący rodzic degraduje go w oczach dziecka do poziomu rówieśnika lub sąsiada.

14. Nazywanie macochy lub ojczyma „mamą” lub „tatą” i zachęcanie dziecka do tego: alienujący rodzic będzie odnosił się do tej osoby jako do matki / ojca dziecka i stworzy oczekiwanie wobec dziecka, aby także to robiło.

15. Zatajanie medycznych, szkolnych i innych ważnych informacji przed alienowanym rodzicem / ukrywanie nazwiska drugiego rodzica w dokumentach medycznych, szkolnych i innych: alienowany rodzic znajduje się w zdecydowanie niekorzystnej sytuacji, jeśli chodzi o dostęp do informacji, kontakt w nagłych wypadkach, otrzymywanie zaproszeń do udziału w imprezach sportowych dziecka, otrzymywanie informacji o zmianach w harmonogramach itp. To marginalizuje alienowanego rodzica w oczach dziecka w stosunku do pozycji innych ważnych dorosłych w jego życiu. Sprawiają również, że rodzicowi alienowanemu jest znacznie trudniej być aktywnym i zaangażowanym rodzicem.

16. Zmiana imienia dziecka w celu usunięcia skojarzenia z rodzicem alienowanym: rodzic alienowany może czuć, że zmiana imienia oznacza jego odrzucenie, może więc doświadczać z tego powodu zranienia, smutku i frustracji.

17. Kultywowanie zależności/podważanie autorytetu alienowanego rodzica: alienujący rodzice rozwijają zależność u swoich dzieci, zamiast pomagać dzieciom w rozwijaniu samowystarczalności, krytycznego myślenia, autonomii i niezależności. Jednocześnie podważają autorytet rodzica alienowanego, aby zapewnić, że dziecko będzie lojalne tylko jednemu z rodziców.

Według Bakera i Darnella (2006) każda z 17 strategii spełnia szereg funkcji: (a) wzmacnia związek dziecka z alienującym rodzicem oraz jego dostosowanie do niego, (b) tworzy psychologiczny dystans między dzieckiem a rodzicem alienowanym, (c) intensyfikuje złość i urazę rodzica alienowanego oraz (d) wzbudza konflikt między dzieckiem a rodzicem alienowanym, w sytuacji, gdy rodzic będący celem ataku usiłuje przeciwstawić się zachowaniu dziecka lub w jakikolwiek sposób reaguje na nie.

Alienacja rodzicielska rozciąga się na pewnym kontinuum od formy łagodnej do skrajnie poważnej i może mieć charakter wzajemny lub jednostronny. W niektórych przypadkach dzieciom i rodzicom udaje się ponownie znaleźć drogę do siebie; w innych nie. W ostatnich badaniach skupiono się na całkowicie wyalienowanych rodzicach jako grupie prawdopodobnie najbardziej negatywnie dotkniętej alienacją rodzicielską, (Kruk, 2010a, 2010b, 2011, 2018). W trzech oddzielnych badaniach takich rodziców (tj. 78 ojców i matek, którzy nie mieli kontaktu ze swoimi dziećmi przez co najmniej rok), opartych na metodzie narracyjnej i teorii ugruntowanej ujawnione zostały następujące wskaźniki ciężkiej alienacji rodzicielskiej i cechy charakterystyczne sprawców alienacji. Stanowią one poważniejsze formy nadużyć w porównaniu z łagodniejszymi formami alienacji. Mniej powszechne i rozpoznawalne niż zachowania zidentyfikowane przez Baker i Darnell, zachowania te odzwierciedlają wyższy stopień patologii po stronie rodzica alienującego.

Wskaźniki skrajnej alienacji rodzicielskiej jako formy przemocy wobec dzieci:
charakterystyka alienującego rodzica (Kruk, 2018)

1. Zatrzymywanie dziecka siłą.
2. Wiara w swoje prawo jako głównej lub jedynej postaci rodzicielskiej w życiu dziecka oraz brak uznania znaczenia drugiego rodzica.
3. Niewrażliwość i lekceważenie wpływu własnego zachowania na dzieci; brak szacunku i dostrojenia do potrzeb dzieci. Chęć angażowania się w konflikt na oczach dzieci. Brak głębi emocjonalnej i wrażliwości emocjonalnej w relacji z dzieckiem. Parentyfikacja dziecka.
4. Jawna lub ukryta obsesja na punkcie drugiego rodzica i na punkcie ranienia objawiająca się w takim stopniu, że obsesja ta bierze górę nad poczuciem obowiązku rodzicielskiego.
5. Chęć i entuzjazm do angażowania się w konfrontację oraz umiejętności w walce z przeciwnikami.
6. Odmowa komunikowania się lub angażowania się w proces negocjacji.
7. Odmowa przyjęcia odpowiedzialności za własny wkład w sytuację problemową lub konflikt.
8. Gotowość do oskarżenia drugiej strony o złe uczynki.
9. Brak poczucia winy lub wyrzutów sumienia za swoje zachowanie.
10. Przesadzanie i nieuczciwość; postawa „cel uświęca środki”.
11. Obmawianie drugiego rodzica przy dziecku lub unikanie jakichkolwiek wzmianek o drugim

rodzicu, jako próba wymazania tego rodzica z pamięci dziecka.

12. Monitorowanie i przesłuchiwanie dziecka w odniesieniu do relacji dziecka z drugim rodzicem.

Zdaniem rodziców alienowanych, zatrzymywanie dziecka siłą polega przede wszystkim na odmowie kontaktu z dzieckiem i nadużywaniu systemu prawnego w celu podważenia roli drugiego rodzica mające na celu całkowite usunięcie tego rodzica z życia dziecka. Zasadniczo, poważnie alienowani rodzice definiują alienację rodzicielską jako wymuszoną fizyczną separację rodzica i dziecka, według biblijnej maksymy „po owocach poznacie ich”. Rozpoznanie alienacji jest nieskomplikowane i jednoznaczne: alienator to rodzic, który usuwa drugiego rodzica z życia dziecka. Po drugie, wierzy on w swoje prawo jako głównego lub jedyne opiekuna dziecka oraz odmawia uznania znaczenia drugiego rodzica w życiu dziecka, trzecia cecha charakterystyczna to brak zrozumienia, dostrojenia, oraz empatii dla potrzeb i percepcji dzieci: niewrażliwość i lekceważenie wpływu własnego zachowania na dzieci. Jest to widoczne w (a) gotowości rodzica do angażowania się w konflikt na oczach dziecka; (b) brak głębi emocjonalnej i wrażliwości emocjonalnej w relacji z dzieckiem; c) parentyfikacja dziecka, w skutek której dziecko czuje się odpowiedzialne za dobro rodzica. Czwartym symptomem jest jawna lub ukryta obsesja na punkcie drugiego rodzica oraz ranienia go do tego stopnia, że dominuje ona nad poczuciem obowiązku rodzicielskiego. Potrzeba wyalienowanego rodzica, by zranić i szukać zemsty, bierze górę nad potrzebą dziecka do bycia kochanym i zaopiekowanym przez oboje rodziców. Nienawiść rodzica alienatora do drugiego rodzica zasadniczo przeważa nad ich miłością do dziecka. Po piąte rodzice alienatorzy przejawiają chęć i entuzjazm do angażowania się w konfrontację oraz gotowość do zaangażowania się w walkę na zasadzie „zwycięzca bierze wszystko” i podjęcia ryzyka prowadzenia takiej walki. Szóstą cechą jest odmowa komunikowania się i angażowania w proces negocjacji prowadzonej bezpośrednio lub z udziałem interwencji strony trzeciej, takiej jak mediator rodzinny. Brak dobrej wiary w angażowanie się w takie procesy jest częstym problemem w przypadku rodziców alienujących. Po siódme jest to odmowa przyjęcia odpowiedzialności za własny wkład w sytuację problemową lub konflikt: naleganie na to, aby mieć „rację” we wszystkich sprawach i nieporozumieniach z byłym małżonkiem. Ewidentny jest również brak

poczucia odpowiedzialności za sytuację problemową lub konflikt. Ósme to gotowość oskarżenia drugiej strony o złe uczynki; alienujący rodzice zazwyczaj szybko obarczają winą za problem lub konflikt drugą stronę i zrzucają na nią odpowiedzialność.

Pozostałe strategie obejmują brak poczucia winy lub wyrzutów sumienia za swoje zachowanie lub żalu z powodu swoich działań; przesadzanie, nieuczciwość i postawę „cel uświęca środki”; złośliwe obmawianie drugiego rodzica w obecności dziecka lub unikanie jakiegokolwiek wzmianki o drugim rodzicu, próbę wymazania tego rodzica z pamięci dziecka; oraz monitorowanie i przesłuchiwanie dziecka w odniesieniu do relacji dziecka z drugim rodzicem. Te ostatnie strategie odnoszą się do doświadczeń mniej wyalienowanych rodziców.

Wpływ na dziecko

Tak więc pierwszy element definicji alienacji rodzicielskiej jako formy przemocy wobec dziecka dotyczy przemocowego zachowania rodzica alienującego. Drugi element definicji natomiast koncentruje się na fundamentalnie szkodliwych skutkach dla dziecka. W najcięższych przypadkach alienacji skutki te są głębokie (Balmer, Matthewson i Haines, 2018; Mone i Biringen, 2012; Mone, MacPhee, Anderson i Banning, 2011). Po pierwsze, nauczanie nienawiści do drugiego rodzica jest równoznaczne z zaszczepieniem dziecku nienawiści do samego siebie. Nienawiść do samego siebie jest szczególnie niepokojącą cechą wyalienowanych dzieci i jednym z poważniejszych i najpowszechniejszych skutków alienacji rodzicielskiej. Dzieci internalizują nienawiść skierowaną do wyalienowanego rodzica, są przekonane, że wyalienowany rodzic ich nie kochał ani nie chciał ich, i doświadczają poważnego poczucia winy związanego ze zdradą wyalienowanego rodzica. Ich nienawiść do samego siebie (i depresja) jest zakorzeniona w uczuciu braku miłości jednego z rodziców i rozłąki z tym rodzicem, w sytuacji gdy odmawia się im możliwości opłakiwania jego straty, a nawet rozmowy o nim (Warshak, 2015b). Nienawiść do rodzica nie jest emocją, która przychodzi dziecku naturalnie. W sytuacjach alienacji rodzicielskiej taka nienawiść jest nieustannie nauczana. Z nienawiścią do rodzica przychodzi nienawiść do samego siebie, która sprawia, że dzieci czują się bezwartościowe, wadliwe, niekochane, niechciane, zagrożone i wartość swoją odnajdują jedynie w zaspokajaniu potrzeb drugiej osoby

(Baker, 2005, 2010). y (Baker, 2005, 2010).

Po drugie, liczne badania pokazują, że wyalienowane dzieci przejawiają poważne zaburzenia psychospołeczne. Należą do nich zakłócony rozwój społeczno-emocjonalny, brak zaufania w związkach, fobia społeczna i izolacja społeczna (Baker, 2005, 2010; Ben-Ami i Baker, 2012; Friedlander i Walters, 2010; Godbout i Parent, 2008). Takie dzieci mają słabe relacje z obojgiem rodziców. Jako dorośli mają tendencję do wcześniejszego wchodzenia w związki partnerskie, są bardziej skłonni do rozwodu lub rozbitcia związku partnerskiego, mają dzieci poza związkami partnerskimi i są bardziej narażeni na wyalienowanie od własnych dzieci (Ben-Ami i Baker, 2012). Niska samowystarczalność, brak autonomii i utrzymująca się zależność od alienującego rodzica to trzecia cecha wyalienowanych dzieci. Garber (2011) stwierdził, że przejawia się to na trzy sposoby: „udoraślanie” (ang. *adultification*) (alienujący rodzic traktuje dziecko jak dorosłego); parentyfikacja (dziecko bierze odpowiedzialność za rodzica, następuje odwrócenie ról); i infantylicyzacja (relacja *folie a deux*, która się rozwija, czyni dziecko niekompetentnym i niezdolnym do wykonywania zadań życiowych wieku dorosłego).

Dzieci wyalienowane częściej wagarują ze szkoły i kończą szkołę na wczesnym etapie. Rzadziej zdobywają kwalifikacje akademickie i zawodowe w wieku dorosłym. Zwykle doświadczają bezrobocia, mają niskie dochody i pozostają na zasiłku socjalnym. Często wydaje się, że dryfują bez celu przez życie. Wyalienowane dzieci mają trudności z kontrolowaniem swoich impulsów, zmagają się ze zdrowiem psychicznym, uzależnieniami i samookaleczeniami (Otowa, York, Gardner, Kendle i Hetteema, 2014). Częściej palą papierosy, piją alkohol i nadużywają narkotyków, często ulegają uzależnieniom behawioralnym, są rozwiązłe seksualnie, rezygnują z antykoncepcji i stają się nastoletnimi rodzicami (*ibidem*).

Wskaźniki alienacji rodzicielskiej jako przemocy wobec dziecka:

charakterystyka dziecka w stanie alienacji rodzicielskiej

1. Niska samoocena, depresja i nienawiść do samego siebie
2. Zakłócony rozwój społeczno-emocjonalny: wycofanie, izolacja, lęk społeczny
3. Niska samowystarczalność; brak autonomii; zależność od rodzica
4. Słabe osiągnięcia w nauce
5. Słaba kontrola impulsów; zmagania ze zdrowiem psychicznym, uzależnieniami i samookaleczeniami

Spośród czterech rodzajów znęcania się nad dzieckiem, fizycznego, seksualnego i emocjonalnego oraz zaniedbywania dziecka, alienacja rodzicielska jest zwykle uważana za formę przemocy emocjonalnej lub psychologicznej (Bernet i in., 2016, Clawar i Rivlin, 2013; Von Boch-Galhau i Kodjoe, 2006). Jednak alienacja rodzicielska często współwystępuje z również z tymi trzema wymienionymi formami przemocy wobec dzieci. Po pierwsze, mamy do czynienia z zaniedbywaniem dziecka, ponieważ nienawiść rodzica alienującego do rodzica będącego ofiarą alienacji jest silniejsza niż jego miłość do dziecka (mniejszą wagę przywiązują oni do potrzeb dziecka i przez to je zaniedbują). Zdarza się również wykorzystywanie fizyczne i seksualne, ponieważ dzieci w sytuacjach, w których nie ma jednego z rodziców, są znacznie bardziej na takie sytuacje narażone niż dzieci, które mają stabilne relacje z obojgiem rodziców. W związku z tym, dzieci alienowane (a) są pięciokrotnie bardziej narażone na przemoc fizyczną i seksualną oraz znęcanie się emocjonalne (Cawson, 2002); (b) są narażenie na sto razy większe ryzyko śmiertelnego znęcania się (Daly i Wilson, 1988); (c) istnieje w ich przypadku większe ryzyko problemów ze zdrowiem fizycznym, psychosomatycznych objawów zdrowotnych oraz chorób, takich jak ostry i przewlekły ból, cukrzyca, astma, bóle głowy, bóle brzucha i nudności (Dawson, 1991; Lundbert, 1993; O'Neill, 2002); (d) są narażone na większe ryzyko śmiertelności i zachorowalności; (Dawson, 1991; Lundbert, 1993; O'Neill, 2002); (e) są bardziej narażone na śmierć w wieku dziecięcym (Lundbert, 1993); (f) żyją średnio o cztery lata krócej (Ringbäck, Weitoft, Hjern, Haglund i Rosén, 2003); (g) są bardziej narażone na problemy ze zdrowiem seksualnym (Ellis, 2003; O'Neill 2002; Wellings, Nanchahal i MacDowall, 2001) i zakażenia przenoszone drogą płciową (Wellings i in., 2001).

Niezwykle solidne są także badania nad wpływem nieobecności ojca na dziecko, zidentyfikowano jej konkretne skutki (McLanahan, Tach i Schneider, 2013). Należą do nich przestępczość wśród młodzieży (85% młodych osób przebywających w więzieniu wychowywała się bez ojca), słabe wyniki w nauce (71% osób, które porzuciły naukę, wychowywała się bez ojca) oraz bezdomność (90% uciekinierów z domu wychowywało się bez ojca). U dzieci wychowywanych bez ojca występuje wyższy poziom ryzyka depresji i samobójstw, przestępczości i rozwiązłości seksualnej, problemów z zachowaniem, nadużywaniem substancji i nastoletnich ciąży (Stein, Milburn, Zane i Rotheram-Borus, 2009).

Ponadto alienacja rodzicielska jest również uznawana za formę przemocy domowej (Harman i Biringen, 2015; Kruk, 2013). Bycie przez dziecko świadkiem tej formy przemocy wobec rodzica jest samo w sobie formą znęcania się. Prowadzone są także szeroko zakrojone badania nad niszczyielskimi skutkami alienacji dla alienowanych rodziców. Najwyższe poziomy depresji występują u dorosłych, którzy mają dzieci poniżej osiemnastego roku życia, z którymi nie mieszkają ani nie są aktywnie zaangażowani w ich życie (Evenson i Simon, 2005). Najbardziej znaczącą stratą dla rodziców niemieszkających z dziećmi jest strata dzieci i ich własnej tożsamości rodzicielskiej (Kruk, 2011). Tacy rodzice zgłaszają często rosnącą izolację społeczną, są bardziej podatni na utratę pracy i wykazują niezdolność do tworzenia lub utrzymywania nowych związków. Skutki te są związane bardziej z zaburzonymi wzorcami myślenia i odczuwania, w tym z wstydem, piętnem i obwinianiem siebie, z wyuczoną bezradnością i poczuciem beznadziejności (Kruk, 2010a; Kruk, 2010b). Wśród rozwiedzionych ojców odciętych od swoich dzieci stwierdzono „epidemię samobójstw” (Kposowa, 2010: 993; Sher, 2015).

Przyszłe kierunki badań

Wyłania się naukowy konsensus co do rzeczywistego występowania, definicji, stopnia rozpowszechnienia i skutków zjawiska alienacji rodzicielskiej. Wobec rozległej wiedzy na temat tego zjawiska pilna jest potrzeba opracowania metod skutecznej interwencji. Największą luką w badaniach nad alienacją rodzicielską i jednocześnie priorytetem dla przyszłych badań jest ocena istniejących i pojawiających się metod, modeli i polityk interwencji w zakresie zrozumienia i

rozwiązania problemu alienacji rodzicielskiej jako formy emocjonalnej przemocy wobec dzieci.

Jeśli chodzi o interwencję na poziomie indywidualnym, rodzinnym, grupowym (mikro), oraz na poziomie społecznościowym i polityki społecznej (makro), istnieją cztery podstawowe filary interwencji, wszystkie one postrzegane są jako konieczne i fundamentalne w zwalczaniu alienacji rodzicielskiej (Kruk, 2018). Filary te mieszczą się w kategoriach indywidualnej redukcji szkód, zapobiegania, terapii i egzekwowania prawa.

1. Redukcja szkód: badania nad skutecznymi metodami radzenia sobie z alienacją rodzicielską jako formą indywidualnej przemocy wobec dziecka oraz kwestią ochrony dziecka.
2. Zapobieganie: badania dotyczące rozwiązywania problemu alienacji rodziców jako formy zbiorowej przemocy wobec dzieci wpływ domniemania prawnego instytucji pieczy równoważnej na alienację rodzicielską.
3. Terapia: Programy pojednawcze i usługi terapeutyczne dla wyalienowanych rodziców i ich dzieci: najlepsze praktyki i skuteczność metod leczenia.
4. Egzekwowanie prawa: zajęcie się alienacją rodzicielską jako formą przemocy domowej i zagadnieniem prawa karnego: najlepsze praktyki i skuteczność polityk i praktyk.

Pierwszy filar to poziom indywidualnej redukcji szkód. Niektórzy autorzy sugerują, że wyalienowane dzieci są nie mniej skrzywdzone niż dzieci będące ofiarami konfliktu zbrojnego, takie jak dzieci-żołnierze czy np. uprowadzone dzieci, które identyfikują się ze swoimi oprawcami, aby uniknąć bólu i utrzymywać z nimi relacje, niezależnie od przemocowego charakteru tych relacji (Baker&Ben-Ami, 2011). Alienacja rodzicielska jest poważną formą emocjonalnego znęcania się nad dziećmi, która wiąże się z zaniedbywaniem dziecka oraz czasem także z wykorzystywaniem fizycznym i seksualnym, co sprawia, że stanowi ona w pierwszym rzędzie problem indywidualnej ochrony dziecka (ibid). Jednocześnie rodzice alienowani często spotykają się z niezrozumieniem i obojętnością na zgłoszenia alienacji, zwłaszcza ze strony organów ochrony dzieci, (Poustie, Matthewson i Balmer, 2018). Przede wszystkim, musimy uznać alienację rodzicielską za formę indywidualnego krzywdzenia dziecka wymagającą reakcji w postaci ochrony dziecka. Tak więc priorytetem są badania nad skutecznymi reakcjami ochronnymi wobec dzieci poddanych alienacji rodzicielskiej, która jest formą indywidualnej przemocy wobec

dzieci. Obejmuje to skuteczność programów wsparcia rodziny / programów ochrony oraz interwencji w zakresie relokacji dzieci ze strony władz nadzorujących opiekę nad dziećmi.

Alienacja rodzicielska jako forma przemocy wobec dziecka to nie tylko wynik indywidualnych działań rodzica. Zjawisko to wynika również z polityki społecznej, prawnej, politycznej i gospodarczej (Giancarlo i Rottman, 2015). Istnieje silny związek między procesami ustalania prawa do opieki nad dzieckiem a pojawieniem się alienacji rodzicielskiej, ponieważ alienacja rodzicielska rozwija się w sytuacjach, w których jeden z rodziców sprawuje wyłączną opiekę i kontrolę nad dziećmi po separacji (Saini, Johnston, Fidler i Bala, 2016), gdzie rola głównego opiekuna jest często przyznawana rodzicom z poważnymi problemami psychicznymi, którzy byli bardziej przekonujący w postępowaniu przed organami sądowymi. (Kruk, 2013; McMurray i Blackmore, 1992). Systemy prawne, które zabierają rodzica z życia dziecka na podstawie przyznania wyłącznej opieki jednemu z rodziców lub ustaleniu głównego miejsca zamieszkania, nie tylko przyczyniają się do alienacji rodzicielskiej; można też uznać, że są za nią odpowiedzialne i angażują się w nią (tamże). Alienacja rodzicielska kwitnie w kontradictoryjnym systemie opartym na zasadzie „zwycięzca bierze wszystko”, w którym rodzic musi w jak największym stopniu oczernić drugiego rodzica, aby udowodnić, że bardziej zasługuje na status głównego opiekuna. Rodzice starają się wygrać sprawy sądowe, dyskredytując stronę przeciwną jako rodzica i angażując się tym samym w zachowania alienacyjne. System ten wspiera więc alienację rodzicielską i wytwarza ją, gdyż rodzic, w efekcie angażuje się w zachowania alienujące. W ten sposób system zachęca do takich zachowań i wspiera zjawisko alienacji (Kruk, 2013; Giancarlo i Rottman, 2015).

Ważnym zagadnieniem do dalszych badań jest to, czy w rzeczywistości występowanie alienacji rodzicielskiej jest bardziej prawdopodobne w jurysdykcjach, w których prawa głównego opiekuna dziecka są z zasady przyznawane tylko jednemu z rodziców, a mniej w jurysdykcjach, które ustanowiły prawo dotyczące domniemania pieczy równoważnej.

Zdaniem samych rodziców bastionem przeciw wyobcowaniu rodziców jest piecza równoważna, prawne usankcjonowanie pierwotnego faktu posiadania przez dzieci dwojga rodziców (Kruk, 2011; Kruk, 2013). W tym kontekście pilna jest potrzeba bardziej zaawansowanych badań.

Drugi filar interwencji stanowi zatem profilaktyka: zapobieganie alienacji rodzicielskiej

jako formie zbiorowego krzywdzenia dzieci poprzez fundamentalną reformę systemu prawa rodzinnego. W szczególności potrzebne jest prawne domniemanie pieczy równoważnej, aby zapobiec wystąpieniu alienacji rodzicielskiej. Piecza równoważna, jako domniemanie prawne, które można obalić w sytuacjach przemocy w rodzinie, jest silnie związane z aktywnym zaangażowaniem obojga rodziców w codzienne życie dzieci. To z kolei wiąże się z dobrostanem dzieci, bezpieczeństwem emocjonalnym i pozytywnym dostosowaniem się do konsekwencji rozvodu (Baude, Pearson & Drapeau, 2016; Fabricius, Sokol, Diaz & Braver, 2013; Kruk, 2013). Jednocześnie piecza równoważna wiąże się z redukcją konfliktu między rodzicami i zapobieganiem przemocy w rodzinie w okresie przejściowym zaraz po separacji rodziców (Bauserman, 2012; Kruk, 2013; Nielsen, 2018). Dlatego drugim celem badań jest skuteczność regulacji prawnych dotyczących pieczy równoważnej jako środka zapobiegającego alienacji rodzicielskiej.

Trzeci filar interwencji stanowi terapia. Faktem uznanym jest, że badania nad skutecznością programów terapeutycznych, w tym programów pojednawczych oraz programów terapeutycznych dla dzieci i wyalienowanych rodziców jako ofiar przemocy domowej są jeszcze w powijakach (Balmer, Matthewson i Haines, 2018).

Podstawowe elementy i metody pracy skutecznych programów pojednawczych nie zostały jeszcze opracowane. Jednak istniejące programy kładą nacisk kliniczny na znaczenie postrzegania przez dzieci swoich alienowanych rodziców jako równie cennych i ważnych w ich życiu, a jednocześnie pomagają one uwikłanym w alienację dzieciom w rezygnacji z ich ochronnych ról pełnionych dotychczas wobec rodziców alienujących (Smith, 2016). Z badania jasno wynika, że wysiłki na rzecz pojednania powinny być podejmowane we współpracy z terapeutami, którzy posiadają specjalistyczną wiedzę w zakresie pojednania rodziców i dzieci będących ofiarami alienacji (Darnell, 2011). Do tej pory wdrożono kilka modeli interwencji. Najbardziej znanym jest Program Mostów Rodzinnych Warshaka (2010), program edukacyjno-empiryczny skupiający się na umożliwieniu dziecku budowy zdrowych relacji z obojgiem rodziców, wyprowadzeniu dziecka z konfliktu rodzicielskiego, oraz zachęcanie dziecka do samodzielności, przyjmowania wielu perspektyw i krytycznego myślenia. Obóz Pokonywania Barrier Rodzinnych Sullivana (Sullivan, Ward & Deutsch, 2010), który łączy psychoedukację z interwencją kliniczną w warunkach terapii środowiskowej ma na celu wypracowanie porozumienia w sprawie podziału

czasu rodzicielskiego oraz pisemnego planu opieki pointerwencyjnej Program Multimodal Family Intervention (Friedlander i Walters '(2010) zapewnia z kolei zróżnicowane interwencje w sytuacjach alienacji, uwikłania i wyobcowania. W odniesieniu do pojednania rodziców i dzieci terapia rodzinna i inne praktyczne koncepcje, takie jak równoległa terapia grupowa czy oparta na ekspozycji na bodźce terapia kognitywno-behawioralna (Garber, 2011; Reay, 2015; Toren, Bregman, Zohar-Reich, Ben-Amitay, Wolmer i Laor, 2013) raportuje się wstępne wyniki efektywności terapii. Potrzebne są jednak dalsze badania, zanim będziemy mogli poczynić znaczne postępy w opracowywaniu najlepszych praktyk i w poznaniu podstawowych elementów skutecznych programów pojednania rodziców z dziećmi w sytuacjach alienacji rodzicielskiej.

Specjaliści w dziedzinie zdrowia psychicznego i prawnicy zajmujący się dziećmi i rodzinami regularnie w swojej praktyce napotykać ojców i matki, a także członków dalszej rodziny dziecka dotkniętych alienacją rodzicielską. Literatura kliniczna w tej dziedzinie podkreśla wagę potwierdzania tożsamości rodzicielskiej wyalienowanych rodziców i oraz zachęcania ich do wytrwałości niepoddawania się w dążeniu do przywrócenia relacji z dziećmi. Rodzicom takim radzi się, by w obliczu wrogości i odrzucenia ze strony swoich dzieci reagowali z pełnym miłości współczuciem, dyspozycyjnością emocjonalną i oferowaniem absolutnego bezpieczeństwa. Cierpliwość i nadzieja, bezwarunkowa miłość i bycie przy swoim dziecku są sugerowane jako najlepszy sposób reagowania, nawet w obliczu smutnej prawdy, że to może nie wystarczyć, aby przywrócić te dzieci do życia rodziców. Warshak (2015b) sugeruje, że tam, gdzie to możliwe, wyalienowani rodzice powinni starać się eksponować swoje dzieci osobom, które traktują ich jako rodziców z szacunkiem, aby dzieci dostrzegły, że ich negatywna opinia na temat rodzica oraz opinia alienującego rodzica nie są podzielane przez resztę świata. Tego typu doświadczenie pozostawi silniejsze wrażenia niż cokolwiek, co wyalienowany rodzic może powiedzieć w swoim własnym imieniu. Dzieci wyalienowane odnieść mogą także korzyści z edukacji o dynamice zjawiska alienacji rodzicielskiej (ibid).

To wszystko są niezmiernie ważne wskazania, ale istnieje potrzeba znacznie większej ilości badań nad skutecznymi metodami terapii, interwencjami i strategiami na poziomie indywidualnym, rodzinnym i grupowym z udziałem dzieci i rodziców.

Egzekwowanie prawa, ostatni filar interwencji, jest być może najbardziej kontrowersyjnym jej obszarem, ponieważ proponowane są bardzo rozbieżne rozwiązania prawne

i karne począwszy od kary więzienia i ograniczenia praw rodzicielskich, terapię rodzinną aż po brak reakcji prawnej. Istnieje niewiele badań dotyczących metod postępowania z rodzicami, którzy pomimo stosownych orzeczeń sądowych nadal alienują dzieci. Niektórzy komentatorzy (Lowenstein, 2015) twierdzą, że ciągle kontaktowanie się z alienującym rodzicem przynosi efekt przeciwny do zamierzonego dla skuteczności metod pojednania z rodzicem wyalienowanym. Inni (Kruk, 2010) sugerują, że odebranie dziecka rodzicowi alienującemu w celu ukarania go lub powstrzymania od alienacji wydaje się sprzeczne z intuicją, a piecza równoważna jest najkorzystniejsza dla dzieci z rodzin o dużym konflikcie (choć nie w sytuacjach przemocy domowej). Jednak najnowsze badania pokazują, że interwencje terapeutyczne są najbardziej skuteczne, gdy za nieprzestrzeganie nakazów sądowych grożą surowe sankcje prawne (Templer, Matthewson, Haines i Cox, 2016). Toczy się wiele dyskusji na temat przyznania roli głównego opiekuna rodzicowi będącemu ofiarą alienacji, gdy alienacja rodzicielska jest poważna jako ważny krok w łagodzeniu skutków alienacji rodzicielskiej (ibid.). Jednak niewiele jest rozstrzygających dowodów naukowych dotyczących skutecznych rozwiązań prawnych i egzekwowania ich w tym zakresie.

Według Poustie, Matthewson i Balmer (2018), obecne ustalenia wskazują, że w odniesieniu do przemocy w rodzinie pomocne może być rozważenie kwalifikacji zachowań alienujących jako formy przestępstwa na równi z przemocą fizyczną. Rzeczywiście, kraje takie jak Brazylia już uznały alienację rodzicielską za przestępstwo. Badania sugerują, że wyroki sądowe, które są szybkie, jasne i stanowcze, mają największe szanse na ograniczenie alienacji

Wnioski

Jeśli chodzi o empiryczne badanie alienacji rodzicielskiej, stan wiedzy znacznie się rozwinął. W ciągu ostatniej dekady nastąpiła eksplozja badań metodami jakościowymi, ilościowymi i mieszanymi nad alienacją rodzicielską, zostało wygenerowanych ponad tysiąc badań i badań klinicznych opisanych w czasopiśmie naukowych i fachowych, monografiach i rozdziałach monografii (Bernet i in., 2016; Centrum Medyczne Uniwersytetu Vanderbilt, 2017).

Badania te można uznać za wiarygodne, jeśli chodzi o definicję i charakterystykę alienacji rodzicielskiej, częstości występowania i rozpowszechnienia, a co najważniejsze, wpływu alienacji na dzieci i rodziców (Templer i in., 2016). Liczne badania sugerują, że alienacja rodzicielska jest poważną formą zarówno emocjonalnego znęcania się nad dziećmi, jak i przemocy domowej (Baker i Ben-Ami, 2011; Bernet & Baker, 2013; Amerykańskie Towarzystwo Psychiatryczne, 2013; Gottlieb, 2012).

Biorąc pod uwagę konsensus nauk społecznych co do rzeczywistego istnienia zjawiska alienacji rodzicielskiej (Warshak, 2015a; Harman i Biringen, 2016), pilna jest potrzeba badań nad metodami skutecznej interwencji. Obejmuje to badania nad czterema filarami interwencji w sytuacjach alienacji rodzicielskiej: (a) rozwiązanie problemu alienacji rodzicielskiej poprzez indywidualną ochronę dzieci (filar redukcji szkód); (b) reforma prawa rodzinnego w kierunku pieczy równoważnej celem zapobiegania alienacji rodzicielskiej (filar prewencji); (c) programy terapii i pojednania które będą szybko rozwijane w odpowiedzi na coraz większe uznanie ze strony specjalistów zjawiska alienacji rodzicielskiej i jej skutków (filar terapii oraz (c) filar egzekwowania prawa: różne metody radzenia sobie z alienacją rodzicielską jako z formą naruszenia prawa.

Mając na uwadze mocno ugruntowane podstawy badawcze co do istnienia, stopnia rozpowszechnienia i skutków alienacji rodzicielskiej oraz kontrowersje wokół polityki społecznej i rodzinnej, polityki ochrony dzieci, najlepszych praktyk terapeutycznych i prawnych kierunek przyszłych badań nad alienacją rodzicielską wydaje się być wyznaczony jasno.

Edward Kruk jest profesorem nadzwyczajnym pracy socjalnej na Uniwersytecie Kolumbii Brytyjskiej

Bibliografia

- American Psychiatric Association. (2013). *Diagnostic and statistical manual of mental disorders: DSM-5* (5th ed.). Arlington, VA: American Psychiatric Association.
- Baker, A. J. L. (2005). The long-term effects of parental alienation: A qualitative research study. *American Journal of Family Therapy, 33*, 289–302.
- Baker, A. J. L. (2010) Adult recall of parental alienation in a community sample: Prevalence and associations with psychological maltreatment. *Journal of Divorce & Remarriage, 51*: 16–35.
- Baker, A. J. L. & Ben-Ami, N. (2011). To turn a child against a parent is to turn a child against himself: The direct and indirect effects of exposure to parental alienation strategies on self-esteem and wellbeing. *Journal of Divorce and Remarriage, 52*: 472–489.
- Baker, A. J. L. & Darnell, D. (2006). Behaviors and strategies employed in parental alienation. *Journal of Divorce and Remarriage, 45*, 97-124.
- Baker, A. J. L. & Eichler, A. (2016). The linkage between parental alienation behaviors and child alienation. *Journal of Divorce and Remarriage, 57*, 475-484.
- Balmer, S., Matthewson, S. & Haines, J. (2018). Parental alienation: Targeted parent perspective. *Australian Journal of Psychology, 70*, 91-99. doi: 10.1111/ajpy.12159
- Baude, A., Pearson, J., & Drapeau, S. (2016). Child Adjustment in Joint Physical Custody Versus Sole Custody: A Meta-Analytic Review. *Journal of Divorce and Remarriage, 57*(5), 338-360.
- Bauserman, R. (2012). A meta-analysis of parental satisfaction, adjustment, and conflict in joint custody and sole custody following divorce. *Journal of Divorce and Remarriage, 53*, 464–488.
- Ben-Ami, N., & Baker, A. J. L. (2012) The long-term correlates of childhood exposure to parental alienation on adult self-sufficiency and well-being. *American Journal of Family Therapy, 40*, 169–183.
- Bernet, W., Wamboldt, M. Z., & Narrow, W. E. (2016). Child affected by parental relationship distress. *Child and Adolescent Psychiatry, 55*, 571-579.
- Bernet, W., & Baker, A. (2013) Parental alienation, DSM-5, and ICD-11: Response to critics.

- Journal of the American Academy of Psychiatry and the Law*, 41: 98–104.
- Cawson, P. (2002). *Child maltreatment in the family*. London: NSPCC.
- Clawar, S. S., & Rivlin, B. V. (2013). *Children held hostage: Identifying brainwashed children, presenting a case, and crafting solutions*. Chicago, IL: American Bar Association.
- Clemente, M., & Padilla-Racero, D. (2015). Facts speak louder than words: Science versus the pseudoscience of PAS. *Children and Youth Services Review*, 56, 177-184.
- Cooper, D. M. (1993). *Child abuse revisited: Children, society, and social work*. London: Open University.
- Daly, M., & Wilson, M. (1988). *Homicide*. New York: Aldine de Gruyter.
- Darnell, D. (2011) The psychosocial treatment of parental alienation. *Child and Adolescent Psychiatric Clinics of North America*, 20: 479–494.
- Dawson, D. A. (1991). Family structure and children's health and well-being. *Journal of Marriage and the Family*, 53, 573-584.
- Drozd, L. M., & Olesen, N. W. (2004). Is it abuse, alienation, and/or estrangement?: A decision tree. *Journal of Child Custody*, 1 (3), 65-106.
- Ellis, B. J. (2003), Does father absence place daughters at special risk for early sexual activity and teenage pregnancy? *Child Development*, 74, 801-821.
- Evenson, R. J. & Simon, R.W. (2005). Clarifying the relationship between parenthood and depression. *Journal of Health and Social Behavior*, 46, 341–358. □
- Fabricius, W. V., Sokol, K. R., Diaz, P., & Braver, S. L. (2016). Parent-child relationships: The missing link between parenting time and children's mental and physical health. In L. Drozd, M. Saini, & N. Olesen (Eds.), *Parenting plan evaluations: Applied research for the family court* (2nd ed., pp. 74–84). New York, NY: Oxford University Press.
- Finkelhor, D. & Korbin, J. (1988). Child abuse as an international issue. *Child Abuse and Neglect*, 12, 3-23.
- Friedlander, S. & Walters, M. G. (2010). When a child rejects a parent: Tailoring the intervention to fit the problem. *Family Court Review*, 48: 98–111.
- Garber, B. (2011) Parental alienation and the dynamics of the enmeshed parent-child dyad: Adulthood, parentification, and infantilization. *Family Court Review*, 49: 322–335.
- Giancarlo, C. & Rottman, K. (2015). Kids come last: The effect of family law involvement in

- parental alienation. *International Journal of Interdisciplinary Social Sciences*, 9, 27.
- Godbout, E., & Parent, C. (2008). The life paths and lived experiences of adults who have experienced parental alienation: A retrospective study. *Journal of Divorce & Remarriage*, 53, 34-54.
- Gottlieb, L.J. (2012). *The Parental Alienation Syndrome: A family therapy and collaborative system approach to amelioration*, Springfield, IL: Charles C Thomas Publishers.
- Harman, J., & Biringen, Z. (2016) Prevalence of parental alienation drawn from a representative poll. *Children and Youth Services Review*, 66, 62-66.
- Harman, J., Kruk, E. & Hines, D. (In Press). "Parental Alienating Behaviors: An Unacknowledged Form of Family Violence," *Psychological Bulletin*.
- Kruk, E. (2010a). Collateral damage: The lived experiences of divorced mothers without custody. *Journal of Divorce and Remarriage*, 51 (8), 526-543.
- Kruk, E. (2010b). Parental and social institutional responsibilities to children's needs in the divorce transition: Fathers' perspectives." *Journal of Men's Studies*, 18 (2), 159-178.
- Kruk, E. (2011). *Divorced fathers: Children's needs and parental responsibilities*. Halifax: Fernwood Publishing.
- Kruk, E. (2013). *The equal parent presumption*. Montreal: McGill-Queen's University Press.
- Kruk, E. (2016). Divorced fathers at risk of parental alienation: Practice and policy guidelines for enhancing paternal responsibility." *New Male Studies*, 3 (4), 50-62.
- Kruk, E. (2018). The perspectives and needs of parents experiencing severe parental alienation: A qualitative study examining parent-child contact loss. Paper presented at the 2018 Conference of the International Association for Relationship Research, Fort Collins, CO, July, 2018.
- Kposowa, A. (2003). Divorce and suicide risk. *Journal of Epidemiology and Community Health*, 57, 993-9
- Lorandos, D., Bernet, W., & Sauber, S. R. (2013). Overview of parental alienation. In: Lorandos D., Bernet W., Sauber S.R. (Eds.). *Parental alienation: The handbook for mental health and legal professionals* (pp. 5-46). Springfield, IL: Charles C Thomas.
- Lowenstein, L. F. (2015). How can the process of parental alienation and the alienator be effectively treated? *Journal of Divorce and Remarriage*, 56: 657-662.

- Lundbert, O. (1993). The impact of childhood living conditions on illness and mortality in adulthood. *Social Science and Medicine*, 36, 1047–52.
- McLanahan, S., Tach, L., & Schneider, D. (2013). The causal effects of father absence. *Annual Review of Sociology*, 39, 399-427.
- McMurray, A. & Blackmore, A.M. (1992). Influences of parent-child relationships on non-custodial fathers. *Australian Journal of Marriage and Family* 14 (3): 151–159.
- Mone, J. G., MacPhee, D., Anderson, S. K., & Banning, J. H. (2011). Family members' narratives of divorce and interparental conflict: Implications for parental alienation. *Journal of Divorce and Remarriage*, 52, 642-667
- Mone, J. G. & Biringen, Z. (2012). Assessing parental alienation: Empirical assessment of college students' recollections of parental alienation during their childhoods. *Journal of Divorce and Remarriage*, 53:3, 157-177.
- Nielsen, L. (2018). Joint Versus Sole Physical Custody: Children's Outcomes Independent of Parent–Child Relationships, Income, and Conflict in 60 Studies. *Journal of Divorce and Remarriage*, 59 (4), 247-281.
- O'Neill, R. (2002). *Experiments in living: The fatherless family*. London: CIVITAS.
- Otowa, T., York, T. P., Gardner, C. O., Kendler, K. S., & Hettema, J. M. (2014). The impact of childhood parental loss on risk for mood, anxiety and substance use disorders in a population-based sample of male twins. *Psychiatry research*, 220 (1), 404-409.
- Poustie, C., Matthewson, M., & Balmer, S. (2018). The forgotten parent: The targeted parent perspective of parental alienation. *Journal of Family Issues*. DOI: 10.1177/0192513X18777867.
- Reay, K. M. (2015) Family reflections: A promising therapeutic program designed to treat severely alienated children and their family system. *American Journal of Family Therapy*, 43: 197–207.
- Ringbäck Weitoft, G., Hjern, A., Haglund, B., & Rosén, M. (2003). Mortality, severe morbidity, and injury in children living with single parents in Sweden: A population-based study." *The Lancet*, 361, 289-295.
- Saini, M., Johnston, J. R., Fidler B. J., & Bala, N. (2016). Empirical studies of alienation. In L. Drozd, M. Saini, & N. Olesen (Eds.), *Parenting plan evaluations: Applied research for*

- the family court* (pp. 374-430). New York, NY: Oxford University Press.
- Sher, L. (2015). Parental alienation and suicide in men. *Psychiatria Danubina*, 27, 288-289.
- Smith, L. S. (2016) Family-based therapy for parent–child reunification. *Journal of Clinical Psychology*, 2: 498–512.
- Stein, J. A., Milburn, N. G., Zane, J. I., & Rotheram-Borus, M. J. (2009). Paternal and maternal influences on problem behaviors among homeless and runaway youth. *American Journal of Orthopsychiatry*, 79(1), 39.
- Sullivan, M. J., Ward, P. & Deutsch, R. M. (2010) Overcoming Barriers Family Camp: A program for high-conflict divorced families where a child is resisting contact with a parent. *Family Court Review*, 48: 116–135.
- Templer, K., Matthewson, M., Haines, J., & Cox, G. (2016). Recommendations for best practice in response to parental alienation: Findings from a systematic review. *Journal of Family Therapy*, 39 (1), 103-122.
- Toren, P., Bregman, B. L., Zohar-Reich, E., Ben-Amitay, G., Wolmer, L. & Laor, N. (2013). Sixteen-session group treatment for children and adolescents with parental alienation and their parents. *American Journal of Family Therapy*, 41: 187–197.
- Vanderbilt University Medical Center, (2017). *Parental Alienation Database*. Center for Knowledge Management. Retrieved on December 4, 2017 from <http://www.mc.vanderbilt.edu/pasg/>.
- Viljoen, M., & van Rensburg, E. (2014). Exploring the lived experiences of psychologists working with parental alienation syndrome. *Journal of Divorce & Remarriage*, 55, 253-275. doi:10.1080/10502556.2014.901833.
- Von Boch-Galhau, W. & Kodjoe, U. (2006). Psychological consequences of PAS indoctrination for adult children of divorce and the effects of alienation on parents. In R.A. Gardner, S.R. Sauber & D. Lorandos (Eds.), *The international handbook of parental alienation syndrome: Conceptual, clinical and legal considerations* (pp. 310–322). Springfield, IL: Charles C. Thomas.
- Walters, M. G., & Friedlander, S. (2016). When a child rejects a parent: Working with the intractable resist/refuse dynamic. *Family Court Review*, 54, 424-445
- Warshak, R. (2015a). Ten parental alienation fallacies that compromise decisions in court and in

- therapy. *Professional Psychology: Research and Practice* , 46 (4), 235.
- Warshak, R. A. (2015b). Parental alienation: Overview, management, intervention and practice tips. *Journal of the American Academy of Matrimonial Lawyers*, 28: 181-248.
- Warshak, R. A. (2010) Family bridges: Using insights from social science to reconnect parents and alienated children. *Family Court Review*, 48: 48–80.
- Wellings, K., Nanchahal, K., & MacDowall, W. (2001). Sexual behaviour in Britain: Early heterosexual experience. *The Lancet*, 358, 1843–50.